

PROGRAM MERYTORYCZNY
XXX Ogólnopolskiego Konkursu Historycznego im. majora Marka Gajewskiego

**„Losy żołnierza i dzieje oręża polskiego w latach 1921–1956.
Od traktatu ryskiego do Żołnierzy Niezłomnych”**

Rok szkolny 2024/2025

Konkurs jest przeznaczony dla uczniów:

- szkoły podstawowej (klasy IV–VIII),
- branżowej szkoły I stopnia.

Uczniowie biorący udział w Konkursie powinni wykazać się:

- wiedzą i umiejętnościami z zakresu historii Polski i historii powszechnej w latach 1921–1956 określonymi odpowiednio w podstawie programowej szkoły podstawowej oraz szkoły branżowej I stopnia,
- znajomością zagadnień z historii Polski w latach 1921–1956 wykraczających poza podstawę programową szkoły podstawowej oraz szkoły branżowej I stopnia,
- wiedzą dotyczącą oręża polskiego w latach 1921–1956, z uwzględnieniem znajomości broni i barwy, architektury obronnej, topografii wojskowej, heraldyki, sfragistyki, falerystyki, literatury, muzyki i pieśni, malarstwa historycznego, biografii działaczy politycznych i wojskowych.

Zadania pisemne na poszczególnych etapach Konkursu obejmować będą:

na I etapie – szkolnym

- wiadomości i umiejętności z zakresu historii Polski i historii powszechnej **w latach 1921–1948 określone w podstawie programowej przedmiotu historia,**
- wiedzę i umiejętności dotyczące oręża polskiego **w latach 1921–1948 wykraczające poza podstawę programową dla szkoły podstawowej i szkoły branżowej,**
- wymagania ogólne z zakresu chronologii historycznej, analizy i interpretacji historycznej oraz tworzenie narracji historycznej.

na II etapie – wojewódzkim

- wiadomości i umiejętności z zakresu historii Polski i historii powszechnej **w latach 1921–1956 określone w podstawie programowej przedmiotu historia,**
- zagadnienia z historii Polski **w latach 1921–1956 wykraczające poza podstawę programową przedmiotu historia,**
- wiedzę i umiejętności dotyczące historii oręża polskiego **w latach 1921–1956 wykraczające poza podstawę programową dla szkoły podstawowej i szkoły branżowej,**
- wymagania z zakresu chronologii historycznej, analizy i interpretacji historycznej oraz tworzenie narracji historycznej **wykraczające poza podstawę programową przedmiotu historia.**

na III etapie – ponadwojewódzkim

– wiadomości i umiejętności z zakresu historii Polski i historii powszechnej w latach 1921–1956 wykraczające poza podstawę programową przedmiotu historia dla szkoły podstawowej i szkoły branżowej,

– wiedzę dotyczącą oręża polskiego w latach 1921–1956 ze szczególnym uwzględnieniem znajomości broni i barwy, architektury obronnej, topografii wojskowej, heraldyki, sfragistyki, literatury, muzyki i pieśni, malarstwa historycznego, topografii wojskowej, falerystyki formacji wojskowych,

– wymagania z zakresu chronologii historycznej, analizy i interpretacji historycznej oraz tworzenie narracji historycznej wykraczające poza podstawę programową przedmiotu historia.

W szczególności na kolejne etapy Konkursu wymagana będzie wiedza i umiejętności z zakresu wymienionych poniżej zagadnień:

I etap – szkolny

- pokój w Rydze i jego postanowienia;
- zamach majowy – przyczyny, przebieg, skutki;
- główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej;
- przyczyny wybuchu II wojny światowej;
- położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej;
- przyczyny i konsekwencje zawarcia paktu Ribbentrop-Mołotow;
- etapy wojny obronnej Polski we wrześniu 1939 r.;
- polityka niemiecka i sowiecka w okupowanej Polsce;
- przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich;
- formy oporu społeczeństwa polskiego wobec okupantów;
- losy ludności polskiej w ZSRS;
- życie ludności na okupowanych terytoriach Polski, z uwzględnieniem losów ludności żydowskiej;
- struktury oraz działalność (polityczna i militarna) Polskiego Państwa Podziemnego;
- działania polskich formacji wojskowych na frontach II wojny światowej;
- terytorium Polski przed i po II wojnie światowej;
- straty demograficzne, gospodarcze i kulturowe Polski po II wojnie światowej;
- zmiany na mapie politycznej Europy i świata po II wojnie światowej;
- okoliczności i etapy przejścia władzy w Polsce przez komunistów.

II etap – wojewódzki

Wiedza i umiejętności z zakresu I etapu Konkursu oraz wymienionych poniżej zagadnień:

- ustrój i system polityczny II RP przed i po przewrocie majowym;
- okoliczności powstania i działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na wychodźstwie;
- etapy, fronty i przełomowe wydarzenia II wojny światowej;
- przyczyny i skutki Holokaustu oraz formy oporu ludności żydowskiej;
- ludobójstwo ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej;
- uwarunkowania akcji „Burza”;
- przyczyny, przebieg i skutki wybuchu powstania warszawskiego;
- polityka mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej;
- odbudowa Polski po II wojnie światowej;
- proces sowietyzacji kraju w aspekcie ustrojowym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym;
- postawy Polaków wobec władz komunistycznych.

III etap – ponadwojewódzki

Wiedza i umiejętności z zakresu I i II etapu Konkursu oraz wymienionych poniżej zagadnień:

- przyczyny klęski państw Osi;
- decyzje konferencji wielkiej trójki (Teheran, Jałta, Poczdam);
- bezpośrednie skutki II wojny światowej, w tym następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe;
- przyczyny i skutki rozpadu koalicji antyhitlerowskiej oraz początki zimnej wojny;
- losy żołnierzy wyklętych/niezlomnych;
- działalność podziemia antykomunistycznego, w tym: NSZ, WiN, NZW;
- działalność legalnej opozycji antykomunistycznej;
- system terroru stalinowskiego w Polsce i jego skutki;
- zmiany polityczne po śmierci Stalina;
- przyczyny i następstwa poznańskiego czerwca oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 r.;
- formy i skutki prześladowania Kościoła katolickiego.

Wykaz zalecanej literatury

Etap I – szkolny

- podręczniki szkolne z historii dla szkoły podstawowej dopuszczone do użytku szkolnego przez MEN, także e-podręczniki dostępne na stronie: <https://zpe.gov.pl/>,
- syntezy dziejów Polski i historii powszechnej dotyczące lat 1921–1948,
- encyklopedie, leksykony ogólne i tematyczne,
- atlasy historii Polski,
- atlasy historii powszechnej,
- słowniki historyczne i biograficzne,
- teksty źródłowe (np. Sobańska-Bondaruk M., Lenard S., *Ćwiczenia źródłowe dla gimnazjalistów*, Warszawa 2002),
- wydawnictwa albumowe, popularne monografie związane z epoką.

Uczestnicy Konkursu **etapu II i III – etap wojewódzki i ponadwojewódzki** powinni zapoznać się z wszelką dostępną dla nich literaturą, a także artykułami periodyków naukowych i popularnonaukowych (np. „Mówią Wieki”), które obejmują materiał okresu objętego tegoroczną edycją Konkursu.

Szczególnie zaleca się propozycje wyróżnione czcionką.

Zalecana literatura:

- Anders W., *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939-1946*, Warszawa 2018.
- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956**, red. S. Poleszak i in., Lublin-Warszawa 2020.
- Baliszewski D., Kunert A.K., *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej*, t. I 1944-1945, Warszawa 1999.
- Bartoszewski W., *Dni walczącej stolicy. Kronika Powstania Warszawskiego 1944*, Warszawa 2004.
- Beevor A., *Druga wojna światowa*, Kraków 2015.
- Bigoszevska W., *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa 1989.
- Bojarski P., *1956. Przebudzeni*, Warszawa 2016.
- Borodziej W., Chmielarz A., Friszke A., Kunert A., Polska Podziemna 1939-1945**, Warszawa 1991.
- Bór-Komorowski T., *Armia podziemna*, Warszawa 2014.
- Böhler J., *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce*, Kraków 2009.
- Brzoza C., *Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej 1918-1945*, Kraków 2001.
- Cenkiewicz S., *Geneza Ludowego Wojska Polskiego 1943-1945*, Warszawa 2017.
- Chodakiewicz M. J., *Żydzi i Polacy 1918-1955. Współistnienie – zagłada – komunizm*, Warszawa 2000.
- Cyra A., Wysocki W., *Rotmistrz Witold Pilecki 1901-1948*, Warszawa 1997.
- Davies N., Europa walczy 1939-1945. Nie takie proste zwycięstwo**, Kraków 2008.
- Davies N., Powstanie '44**, Kraków 2004.
- Dybkowska A., Żaryn J., Żaryn M., Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności**, Warszawa 1996.
- Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2004.
- Fiedor K., *Polska i Polacy w polityce III Rzeszy 1933-1939*, Łódź 2005.
- Głowiński T., Igielski R., Lebel M., Bitewnym szlakiem września 1939 roku. Polskie bitwy i boje w obronie Rzeczypospolitej**, Warszawa – Wrocław 2019.
- Golik D., Borowski A., Łątkowska M., *Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 r.*, Redakcja i Wydawca Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 2013.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941-1944*, Warszawa 2003.
- Grzelak C., *Kresy w czerwieni 1939. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę*, Warszawa 2008.
- Grzybek D., Marcinek R., Historia II wojny światowej – bitwy, dowódcy, kampanie, żołnierze**, Kraków 2009.
- Historia, Encyklopedia Szkolna PWN*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2009.
- Jarosz D., *Polacy a stalinizm 1948-1956*, Warszawa 2000.
- Kalendarium II wojny światowej*, red. Nowik G., Szafran C., Warszawa 2005.
- Kaliński D., *Czerwona zaraza. Jak naprawdę wyglądało wyzwolenie Polski?*, Kraków 2017.
- Kirszak J., *General Kazimierz Sosnkowski 1885-1969*, Warszawa 2019.
- Krajewski K., Łabuszewski T., Wyklęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963**, Warszawa 2017.
- Komornicki S., Bielecki Z. i in., *Wojsko Polskie 1939–1945. Barwa i Broń*, Warszawa 1990.
- Koniuk P., *Zapomniani bohaterowie powojennej Polski*, Gdynia 2014.
- Kunert A., Ilustrowany przewodnik po Polsce Podziemnej**, Warszawa 1996.
- Kunert A., *Kronika Powstania Warszawskiego*, Warszawa 2004.
- Łuczak C., Polska i Polacy w II wojnie światowej**, Warszawa 1993.
- Mały słownik terminologiczny architektury obronnej w Polsce*, Wrocław 1974.
- Mazur M., *Antykomunistycznego podziemia portret zbiorowy 1945-1956*, Warszawa-Lublin 2019.
- Moczulski L., *Wojna polska*, Warszawa 2009.

- Moorhouse R., *Polska 1939. Pierwsi przeciw Hitlerowi*. Kraków 2019.
- Motyka G., *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944-1953*, Kraków 2014.
- Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”*. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947, Kraków 2011.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski*, Warszawa 2006.
- Panecki T., *Polski wysiłek zbrojny w drugiej wojnie światowej*, Warszawa 1999.**
- Pawłowski T., *Sowieci nie wchodzą. Polska mogła wygrać w roku 1939*, Warszawa 2020.
- Raack R. C., *Polska i Europa w planach Stalina*, Warszawa 1997.
- Roszkowski W., *Historia Polski 1914–2015*, Warszawa 2018.**
- Siemaszko W., Siemaszko E., *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939-1945*, Warszawa 2008.
- Snoch B., *Słownik szkolny. Terminy i pojęcia historyczne*, Warszawa 1990.**
- Strzembosz T., *Rzeczpospolita Podziemna. Społeczeństwo polskie a państwa podziemne 1939-1945*. Warszawa 2000.**
- Suleja W., *Józef Piłsudski*, Warszawa 2010.
- Szarota T., *Okupowanej Warszawy dzień powszedni, Studium historyczne*. Warszawa 2010.
- Szuchta R., *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*. Warszawa 2003.
- Śladami zbrodni. Przewodnik po miejscach represji komunistycznych lat 1944-1956*, red. T. Łabuszewski, Warszawa 2012.
- Śląski J., *Żołnierze wyklęci*, Warszawa 1996 (i kolejne wydania).
- Topolski J., *Historia Polski, Poznań 2003*.**
- Wacholc M., *Śpiewnik polski. Wybór pieśni*, Warszawa 1995.
- Wieczorkiewicz P.P., *Kampania 1939 roku, t. IV-1 serii Dzieje narodu i państwa polskiego*, Warszawa 2001.**
- Wieczorkiewicz P.P., *Ostatnie lata Polski niepodległej*, Warszawa 1996.
- Wieczorkiewicz P.P., *Ostatnie lata Polski niepodległej. Kampania 1939 roku*, Łomianki 2020, (e-book).
- Wielka Księga Armii Krajowej*, red. E. Ołaszek, Kraków 2015.
- Wielki atlas historyczny*, Warszawa 2002.
- Wołek J., *Dzieje Polski w malarstwie i poezji*, Warszawa 1991.
- Wnuk R., *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, Warszawa-Lublin 2007.**
- Wysiedlenia, wypędzenia, ucieczki, 1939-1959. Atlas ziem Polski*, Warszawa 2008.
- Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” 1945-1948, red. Frazik W., Musiał F., Kraków-Warszawa 2020.
- Żaroń P., *General Władysław Sikorski. Żołnierz, mąż stanu, Naczelnny Wódz 1939-1943*, Toruń 2002.

Zapraszamy do udziału w Konkursie i życzymy powodzenia.

Komitet Organizacyjny Konkursu